

Hasnija MURATAGIĆ-TUNA

Za sjećanje na Ćamila Sijarića uvijek ima razloga – najveći razlog je njegovo vrijedno književno djelo. Ove godine se u našoj zemlji i zemljama u regionu obilježava stogodišnjica Sijarićevog rođenja (rođen je 18. decembra 1913, umro 6. decembra 1989). Tim povodom je napisan i ovaj rad.

ZAVIČAJNI JEZIK U KNJIŽEVNOM DJELU ĆAMILA
SIJARIĆA

Ćamilova zanosna naracija oplodena bihorskim izrazom i osobenostima jedinstvenog akcentiranja tog podneblja oduševljavala je gotovo podjednako i mnoge ljude visokog društvenog, kulturnog i naučnog rada kao i običnog čovjeka.

Avdo Salković, *Ćamil izbliza* (u knjizi: *Ćamil gora razgovora*, priredio F. Dizdarević, Pljevlja, 2001, 97)

Sažetak:

U našoj literaturi više je umjetničkih djela koja za osnovu imaju život neke socijalne sredine. Za Ćamila Sijarića se obično kaže da je pisac Bihora (Sandžaka), što je sasvim prirodno jer proizlazi iz općeg stava da umjetnik živeći na određenom prostoru, i u određenom vremenu, crpi sve elemente njihove materijalne i duhovne kulture, a oni mu služe kao umjetnički potencijal koji ugrađuje u svoje djelo. Jedan od najvažnijih jeste jezik. Ponesen iz folklorno bogate sredine poslužio je Sijariću da ga ugradi u svoj umjetnički izraz, ali tako što je umio da uspostavi specifičan odnos između jezika svog zavičaja i standardnog jezika, te da ne zapadne u zamke lokalizma. Veliki broj jezičkih crta svog zavičajnog jezika pretočio je u svoje djelo, ponajprije da bi njima karakterizirao govor svojih brojnih likova.

Ključne riječi: Ćamil Sijarić, zavičajni jezik (bihorski / sandžački / zetsko-južnosanžač), dijalektizmi (fonetski, morfološki, sintaksički, leksički).

Ćamil Sijarić, dječak iz Bihora, đak iz Šipovica i Godijeva kraj Bijeloga Polja, srednjoškolac Medrese u Skoplju, srednjoškolac u Vranju, student u Beogradu, službenik u Bosanskoj Gradišci, Banjoj Luci i Sarajevu, pisao je iz srca i duše. Mira Alečković kaže da su njegove rečenice tekle „bez napora i ko zna koliko su dugo i duboko po njemu kopale, koliko ih je promišljao dok se nisu rodile“, a činilo joj se da „teku lako kao sa nepresušnog vrela narodne mudrosti, okićene bogatstvom našeg lepog jezika.“¹ U književnost je unio, bez predrasuda, jezik svog zavičaja prepunog zlatnog bogatstva narodnih umotvorina i narodne poezije. Težio je da u svom književnom djelu pokaže da su njegovi zemljaci misaoni i osjećajni, da je zvuk njihovog jezika kristalan i da se taj mali čovjek nosi s problemima kao i svaki drugi na bilo kojem dijelu zemljinog šara. Vjerovao je da se u priči sabira sva mudrost svijeta, da je priča čuvar cjelokupnog iskustva, da pruža odgovore na sve što čovjeka progona i muči, da je, zapravo, ljudska drama historija svijeta, da se svijet mijenja, a ostaje priča. U običnim zbivanjima nepoznatih, malih ljudi pronalazio je „izvore mitskog govora i iskonske mudrosti“.²

Sijarićev Bihor, koji se nalazi na jugu Srbije, a na sjeveru Crne Gore, do pojave ovoga vrsnog pripovjedača i romansijera, nije bio predmet literature. Ćamil je, vidjelo se to još od prve njegove zbirke pripovjedaka *Ram-Bulja*, imao neskrivenu želju da čitaoce upozna sa svojim Bihorom. On ga je, kao iskusni kazivač, uveo u književnost. Mišlju i izrazom osvijetlio je ovaj kraj, bogat raznoraznim ljudskim dogodovštinama, i „otkrio žilavu trpenost i mudrost“,³ ponajprije romanom *Bihorci*, ali i drugim pripovijetkama i romanima. Podsjećanja radi spomenut ćemo neka. Objavio je više zbirki pripovijedaka: *Zelen prsten na vodi* (1956), *Naša snaha i mi momci* (1962), *Sablja* (1969), *Na putu putnici* (1969), *Kad djevojka spava, to je kao da mirišu jabuke* (1973), *Izabrane pripovijetke* (1980), *Francuski pamuk* (1980) i dr., zatim romane: *Kuću kućom čine lastavice* (1962), *Mojkovačka bitka* (1968), *Konak* (1971), *Carska vojska* (1976), *Raška zemlja Rascija* (1976), esej *Oslobođeni Jasenovac* (1983), zbirke pjesama *Lirika* (1988) i *Koliba na nebu* (objavljena posthumno 1990), itd. *Bihorci* se smatraju Ćamilovim najboljim i najtipičnijim romanom, jer je u njemu došlo do izražaja njegovo slatko i opojno pripovijedanje „nalik na usmeno čaranje i eglisanje“ (*Pripo-*

¹ M. Alečković, *Večita ruža iz Sahare* (u knjizi: *Ćamil gora razgovora*, Pljevlja, 2001, 136).

² N. Kovač, *Ćamil Sijarić – pisac opsjednut pričom* (u knjizi: *Ćamil gora razgovora*, 139).

³ Ž. Đurović, *Rječiti narator*, (u knjizi: *Ćamil gora razgovora*, 147).

vijetke pisaca Bosne i Hercegovine, Veselin Masleša, Sarajevo, 1973, 246).⁴

Veliki broj Sijarićevih djela preveden je na albanski, bugarski, engleski, francuski, mađarski, njemački i poljski jezik. Nekoliko djela je izvedeno u pozorištu, na radiju i televiziji. O njegovom književnom djelu napisano je puno osvrti, članaka, studija, magistarskih i doktorskih radnji. Organiziran je i jedan broj naučnih skupova u Priboju, Sarajevu, Podgorici, Tuzli, Bijelom Polju itd.

Sijarić je dobitnik brojnih nagrada i priznanja: Udruženja književnika Bosne i Hercegovine, 27-julske nagrade SR Bosne i Hercegovine, Andrićeve, 13-julske nagrade SR Crne Gore. Bio je član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i Akademije nauka i umjetnosti Crne Gore, te doživotni član Matice srpske. Od 1990. ustanovljena je nagrada *Ćamil Sijarić*, odnedavno i nagrada *Ćamilovo pero*.

Svim djelima Sijarić je pokazao je odličan poznavalac govora svog zavičaja, svojih Bihoraca. On je njihov jezik, izvanredno bogat i zanimljiv, obilato integrirao u svoj književnoumjetnički izraz. Taj autentičan jezički materijal odmah je skrenuo na sebe pozornost leksikografa. Zato je za najpoznatiji rječnik srpskohrvatskog jezika⁵, koji su uradile Matica srpska i Matica hrvatska, uzeta građa iz prvog Sijarićevog romana *Bihorci*, objavljenog 1956. i zbirke pripovjedaka *Zelen prsten na vodi*, koja je objavljena samo godinu dana poslije *Bihoraca*. Inače je Sijarić jedan od rijetkih pisaca Muslimana / Bošnjaka iz čijih se djela ekscerpirala građa za spomenuti rječnik (pored Safvet-bega Bašagića, Hasana Kikića, Skendera Kulenovića, Edhema Mulabdića, Osmana Hadžića /i leksikografa Abdulaha Škaljića/). Međutim, najveći broj leksema iz Sijarićevih djela svrstan je u dijalektizme, odnosno regionalizme.

Pružavaoci Sijarićevog djela kažu da je Sijarićev jezik prepun neke sirove snage, nabujao, jezik koji ključa iz svih usta mnogobrojnih junaka, muških i ženskih, svejedno. Čini se da pisac ništa nije izmišljao, samo da je preslikavao riječi i veze koje su junaci spajali po prepoznatljivom obrascu, ali uvijek atraktivno i za one koji su znali kako govore Bihorci, i za one koji se prvi put nađu u kontaktu s Bihorom, Sandžakom. Oponašajući njihov jezik Sijarić, ustvari, pravi privid da je sve u njegovom djelu istinito, bez trunke fikcije.

⁴ U daljem radu, umjesto punih naslova djela iz kojih smo ekscerpirali građu, služiti ćemo se skraćenicama: RB (Ram-Bulja), B (Bihorci), KKČL (Kuću kućom čine sastavice), K (Konak), CV (Carska vojska), RZ (Raška zemlja Rascija), OJ (Oslobođeni Jasenovac), MB (Mojkovačka bitka), NPP (Na putu putnici), NSIMM (Naša snaha i mi momci), ZPNV (Zelen prsten na vodi). Služili smo se *Izabranim djelima* I-X, koje je priredio Radovan Vučković, a izdao „Veselin Masleša”, Sarajevo, 1981.

⁵ *Rečnik srpskohrvatskog jezika* 1-6, Novi Sad –Zagreb, 1967-1976.

Sijarić je često spominjao od koga je učio jezik i pričanje. Objasnjavao je da je glavno mjesto učenja bila kuća njegovog strica: „Naša kuća bila je stjecište seljaka radnika iz nekoliko susjednih sela. Dolazili su izjutra, doručkovali, i odlazili na rad na – njive, na livade, na gumna. Nagledao sam se tih najamnika i naslušao njihovih razgovora“, *skidao ponešto*, jer je, kako Sijarić kaže, iznad svega zavolio jezik kojim su govorili Bihorci.⁶ „Taj svijet iz moga kraja, iz tog starog Sandžaka, i ne umije drukčije da govori do poetski – on kad govori, veze svoj vez, a kad o nečemu sa oduševljenjem priča, taj njegov vez je prava čipka, prava poezija, i do mene je samo toliko da to sačuvam – naravno kad mi to treba...“⁷ Ilustrirat ćemo to jednim primjerom iz *Bihoraca* (str. 44):

Ima jedna ploča... I na toj ploči ima hodža. Ime ti je njemu Rizvanhodža. I ima kraj njega jedna voda... Ime je toj vodi Zemze-voda. I ima tu jedno drvo... Ime mu je Badem drvo. I na njemu ima jedna ptica, pa ta ptica pjeva, pjeva, ne prestaje da pjeva.

Imali smo prilike da razgovaramo sa Ćamilom, malo prije njegove traagične smrti. Između ostalog pričali smo i o njegovom zavičaju. Pitali smo ga koliko je stvarno zavičaj utjecao na njegovo stvaralaštvo. Tom prilikom nam je rekao sljedeće: „Zavičaj, to je neka nježnost koja vas oblije pri svakom sjećanju na njega, to je neki mir koji vas obuzima i neki zvukovi koje čujete samo vi. On je stvaralačka, podsticajna energija, koja osmišljava i pokreće čuvstva sazdana u čovjeku. On me vraća u neku stalnu igru, igru pravu dječaćku, igru života i smisla življenja. Sve je nekako igra. Iz zavičaja i djetinjstva se nose sve traume i ožiljci, oni žive duboko u meni, pulsiraju, i ponekad mi se čini da se sunce i zemlja još sad potajno dodiruju samo u mom zavičaju. Ja sam istinski živio i mislio svoju zavičajnu pjesmu. (Ali) moje djelo nije bukvalna kopija Sandžaka. Sve izgleda doživljeno, ali je sve prošlo kroz nekakvu transformaciju koja je inače karakteristika svakog umjetničkog djela. Međutim, svako ko poznaje ovaj kraj, znaće da on živi pravim životom u mom djelu. Ja mu nijesam oduzeo miris mlijeka, divizme, đubreta, polegle trave: nježnost, humor, i pjesmu, trke konja, svadbe, krađe djevojaka, hrtove, vode, ptice, mirise halve i pite, zvuk suđa bakarnoga, šum vjetrova i voda.“

Pitali smo ga kakav je taj njegov zavičajni jezik? Odgovorio nam je da je „bogat, veoma bogat. I, što se kaže, sočan. Jezik bogat leksikom,

⁶ V. Ć. Sijarić, *Prodrijeti u san ljudski*, Kritičari o djelu Ćamila Sijarića, ANUBiH, Odjeljenje za knjevnost i umjetnost, knj. 8, Sarajevo, 1986, 312.

⁷ D. Đuričković, *Razgovor sa Đ. Sijarićem*; Kritičari o djelu Ćamila Sijarića, ANUBiH, Odjeljenje za knjevnost i umjetnost, knj. 8, Sarajevo, 1986, 321.

izrazima, slikama. Doduše u dobroj mjeri drugačiji od književnog, ali ne u bitnome. To što će neko reći da se rodio u *Bihor*, ili daj *mene*, i nije nešto što smeta. Ko nam je kriv što u književnom jeziku imamo sedam padeža. Mojim Bihorcima, svim mojim narodnim likovima, dovoljna su tri-četiri padeža i da se lijepo razumiju. Pisac mora da se služi folklornim elementima govora. I ja sam se služio. Ali sam se u dobroj mjeri i čuvao folklor. Jezik pisca se mora razlikovati od jezika likova. Pisac je onaj što ih nadgleda i objedinjuje. Ali im ne smije oduzeti lokalni govor. Ukoliko to učini, likovi su blijedi i anemični. Samo jezik iznikao iz narodnog jezika može biti lijep i razumljiv (...). Pisci, umjetnici, moraju izuzetno dobro poznavati jezik, moraju biti sposobni da se služe, rekao bih, delikatnim izražajnim sredstvima. Moraju odabrati ona prava. Pisani jezik je veoma složen, mnogo složeniji od govornog. Pokušao sam, a vjerujem i uspijevao u tome, da ovu razliku svedem na najmanju mjeru (...).“⁸

Zanimalo nas kojim se jezičkim crtama iz svog zavičajnog jezika Sijarić najčešće služio u svom obimnom djelu. Osobine ovog govora detaljno je opisao D. Barjaktarević u svojim radovima *Bihorski govor* (Zbornik Filozofskog fakulteta u Prištini, III i IV, Priština, 1966 i 1967) i *Novopazarsko-sjenički govori* (Srpski dijalektološki zbornik, XVI, Beograd, 1966); na njih se u radu najčešće pozivamo, mada smo neke podatke o ovom govoru i sami prikupili radeći na cjelokupnoj analizi jezika i stila ovoga znamenitog pisca.⁹

Ćamilov zavičajni govor je tzv. „dvorefleksni govorni tip“¹⁰; ima osobine ijekavskih i ekavskih govora, ali pretežu ijekavske. Međutim, taj ijekavizam nije nimalo jednostavan. Posmatrano sa stanovišta standardnog jezika, Sijarić je u osnovi ijekavac, ali se pod utjecajem zavičajnog jezika ponekad služio i ekavizmima. Ekavizme nalazimo u govoru pisca i u govoru njegovih likova. Glagole *sadjenuti* i *biočug* upotrbljava samo u ekavskom liku: *sadenuti* (B, 184...), *beočug* (RB, 116...). Neke druge u oba lika, ekavskom i ijekavskom: *nisam* (više puta) i *nijesam* (u B samo ovako, u RB češće ovako, u KKČL samo jednom je upotrijebljen ekavski lik, dominira ijekavski); *kudelja* (KKČL, 176...) i *kudjelja* (B, 73...); *nedelja* (KKČL, 173...) i *nedjelja* (KKČL, 243...); *medveđi* (KKČL, 194...) i *medvjedi* (na istoj stranici) itd.

Sijarić upotrebljava lekseme sa sekundarnim jatom, odnosno onako kako ih upotrebljavaju Bihorci: *ovudijen* (MB, 251), *kudijen* (MB, 251). Tu su, ali vrlo rijetko, i oblici *tije* (MB, 252), *onijema*.¹¹

⁸ Hasnija Muratagić-Tuna, *Tamo gdje se teško živi – lijepo se govori* (u knjizi: *Ćamil gora razgovora*, Pljevlja, 2001, 172).

⁹ *Jezik i stil Ćamila Sijarića*, DAMAD, N. Pazar i Filološki fakultet, Priština, 1993.

¹⁰ D. Barjaktarević, *Bihorski govor*, ZbFF u Prištini III, 1966, 9-79.

¹¹ Lj. Rajković, *Književni razgovori*, Zaječar, 1991, 21 (intervju).

Puno je primjera u kojima je došlo do skraćivanja *ije* u *je* (*sječem* /KKČL, 184/, *sjeci* /B, 53/, *pjevac* /KKČL, 96/, *sjence* (KKČL, 11).

Pored standardnog oblika *šumiti* nalazimo i oblike *šumjeti* (RB, 87...; B, 175...; KKČL, 92...).

U jeziku pisca i likova, dakle, iz stilskih razloga, stoje jotovani, dijalekatski oblici: *poleće* (RB, 20), *pobljedeli* (RB, 35), *vide* (RB, 101), *de* (RB, 50), *deverovi* (B, 93), *đetiću* (RB, 82). Ovo umekšavanje karakteristično je samo za pripadnike pravoslavne konfesije, koji su u Bihor došli prije Drugog svjetskog rata.¹² Konfesionalnu diferencijaciju ovom osobinom Sijarić nije dosljedno prikazao.

Ćamil Sijarić je ponikao u sredini koja ima i čuva fonemu *h*, ma da, govoreći o njenoj posebnoj fonetskoj vrijednosti, u već spomenutim studijama o bihorskim govorima, D. Barjaktarević¹³ kaže da je suglasnik *h* kod muslimana sačuvan (javlja se čak i u sekvencama *šč* i *šč*: *lihće*, *bahča*, *pahče*), a kod pravoslavaca izgubljen. Po prirodi stvari Sijarić je ovu osobinu unio u svoje djelo. Nalazimo: *kuhati*, *uho*, *gluh*, *muha*, *suh*, *sahat*, *mahrama*, ali i *marama*, *kahva* (kad znači kafana /NPP, 130/) i *kafa* (kad znači napitak). U Sijarićevom kraju kaže se *Suha Rijeka* (RZ, 146...), toponim kod Prizrena (a ne Suva Reka). Sa suglasnikom *h* stoje riječi *hrvači* (B, 140), *hrvanje* (RB, 13). Našle su se kod Sijarića riječi *krhto* i *krto* (dubletni oblici, općenito, mogli su biti rezultat lektorskih intervencija): Baš u taj čas, *krhto*, kao pod zemljom, izguši iza brijega puška (RB, 57), znači hrapavo, prigušeno. Svakako, Bošnjaci iz tog Sijarićevog kraja kažu *fala*¹⁴ i kad *zahvaljuju* i kad *hvale*. Pisac sve oblike s grupom *hv* upotrebljava onako kako se govori u njegovom rodnom Bihoru: *ufatiti* (MB, 187), *dofatiti* (MB, 260), *fata* (ZPNV, 212). Riječi bez inicijalnog *h* naći će se samo u govoru Sijarićevih junaka pravoslavne vjere: Neće biti tako *odža*, popravlja ga pop-Luka (RB, 33).

Grupa *ht* > *šč* (*htjeti* > *hščeti* > *ščet*) u cijeloj bihorškoj govornoj zoni.¹⁵ Sijarić se služi ovom osobinom za karakterizaciju govora svojih likova: Dina mi ne *šće* me ostaviti (RB, 36).

U Sijarićevom kraju grupu *vd* mijenja se u *vl*, te i ovu grupu upotrebljava u cilju dočaravanja govora svojih aktera: Moram *odavle* da

¹² V. Bihorski govor, ZbFF u Prištini, 1966, III, 47.

¹³ Bihorski govor Bihorski govor ZbFF u Prištini, Sv.IV, 1967, 1-41 i Novopazarško-sjениčkim govorima, SDZb, knj. XVI, Beograd, 1966, 1-179.

¹⁴ Promjena *hv* > *f* zahvatila je sve crnogorske govore, ukoliko znaju za glas *f*. „u svima je njima, dakle, posle prenošenja frikativne artikulacije na glas *v* – posle izvršenog jednačenja po načinu obrazovanja – frikativna grupa *hf* izgubila svoj prvi komponent (...) Prema tome, promena *hf* > *f* bila bi, bar po rezultatu, neka vrsta disimilacije: redukcija jednog od dvaju frikativnih elemenata, i to onog koji je, zbog svoje slabe artikulacije, bio na udaru.“ (V. R. Bošković, *Odabrani članci i rasprave*, CANU, Tigrad, 1978, 9).

¹⁵ D. Barjaktarević, *Bihorski govor*, ZbFF u Prištini, 1966, III, 49.

bježim (RB, 123). Dijalekatskog je porijekla i grupa *šč < kt*, zato Sijarićevi junaci govore *ščer* (RB, 7). U bihorskim govorima grupa *hs > hc*, otuda korice pite *hrckaju* (B, 166).

Ovdje se umekšava glas *n*, izgovara se kao *nj*. Jedan broj takvih primjera nalazimo i u djelu Ćamila Sijarića, npr. u riječima: *lješnjika* (B, 204), *karadenjiz* (KKČL, 22) i dr.

Sasvim je uobičajena disimilacija grupe *mn* u *vn*. Ćamil upotrebljava *gumno* (RB, 98), *tavnina* (B, 28), ali i oblike bez disimilacije.

Veliki je broj primjera u kojima je *t* zamijenjeno sa *ć*: *osvrćao* (B, 6), *okrećao* (B, 19), *ogrćao* (RB, 34); nalazimo ih u jeziku pisca i jeziku likova. Sijarić upotrebljava i standardne oblike, ali dijalekatski oblici su znatno češći.

Supstitucija suglasnika *d* sa *j* veoma je prisutna u Ćamilovom zavičaju, ali našli smo vrlo mali broj takvih primjera, najčešće u riječi *god*: *goj* (MB, 59, 71).

Zamjenjivanje jednog glasa drugim zastupljeno je i u nekim usamljenim slučajevima. Tako je iz stilskih razloga u govoru jednog lika *f* zamijenjeno sa *v*: *vina riječ* (B, 191), a ovo zamjenjivanje je svojstveno samo pripadnicima pravoslavne vjere, što se i htjelo naglasiti. (Vidjeli smo da se konfesionalna razlika, odnosno govorni ambijent biorskog govora, pokazuje i izostavljanjem suglasnika *h* u riječi *hodža*: Neće biti tako, *odža*, popravlja ga pop-Luka /RB, 33/.) Nalazimo i dijalektizme *čivčija* (K, 17), *leđen* (K, 46), *naluna* (RB, 107), u kojima je došlo do zamjene jednog suglasnika drugim (*p > v* /čipčija/, *đ > g* /legen/, *n > l* /nana/).

Kao u bihorskom govoru, u Ćamilovom djelu prisutna je pojava skraćivanja imperativa i desonorizacija suglasnika *g* u riječi *dik*, od *digni*: Hajde *dik se* (MB, 172).

U Bihoru su naročito podložni eliziji vokali koji se nalaze na kraju riječi. U jeziku Ćamila Sijarića ova je pojava relativno česta. Krajnji vokal *i* se gubi u infinitivu: *radit'* (B, 129), *pitat'* (RB, 50), *umrijet'* (MB, 163); imperativu: *stan'* (B, 201), riječci *li* (l' KKČL, 193) i, vrlo rijetko, vezniku *niti* (*nit'*, B, 51). Vokal *e* elidiran je u riječci *hajde* (*hajd'*, RZR, 238; KKČL, 46), vokal *a* u vezniku *volja* (*volj'*, (B, 70).

Ima primjera u kojima je vokal izostavljen u sredini riječi: *hajd'mo* (RB, 81), kao i riječi u kojima je izvršena redukcija dva glasa, od kojih je jedan konsonant, drugi vokal: *vi's* (*vidiš*, (B, 60).

Vidimo da na mjestu svakog izostavljenog vokala, ili, kao u posljednjem primjeru, konsonanta i vokala, stoji apostrof. Dakle, jasna je piščeva intencija. On izostavljanjem glasova oponaša narodno kazivanje. Izostavljanje je najzastupljenije u dijalozima. Iz konteksta se jasno može uočiti da se sagovornici dobro poznaju. Nastoje da u malo vremena kažu

što više, pri čemu govorni ritam ubrzavaju. Pisac želi da iskaže njihove unutarnje sukobe, a oni se neminovno prenose na jezik.

Povodeći se za narodnim govorima svoga kraja, Sijarić se služi riječima u kojima je došlo do sažimanja vokala. D. Barjaktarević je utvrdio da u radnom glagolskom pridjevu pravoslavci u Bihoru čuvaju individualnost vokala, a Bihorci (muhamedanci, kako on kaže) vrše sažimanje.¹⁶ Malo je takvih primjera, ali ih ima: *zapjev'o* (RB, 9), *ubro* (RB, 137), *otišo* (ZPNV, 203) : *reka* (RB, 9), *našao* (CV, 108).

U bihorskim govorima ima riječi u kojima je došlo do gubljenja suglasnika.. Ovu fonetsku pojavu Sijarić također unosi u svoje djelo. Tu su pokazne zamjenice u kojima nedostaje suglasnik *v*: *ovaka*, *onaka* (B, 111); glagoli u kojima nedostaje suglasnik *d*: *pa'nem* (ZPNV, 213), *ispa'ne* (NPP, 148), ali je puno i riječi, toliko karakterističnih u govoru Bihoraca, u kojima se dodaju suglasnici. Oni su, zapravo, ostaci nekadašnjih partikula: *dajder* (B, 36), *tuj* (B, 26), *polakoder* (B, 9), *vidider* (RB, 20). Kao dodatno osjeća se *h* u riječci za potvrđivanje *valaha* (B, 12) i uzviku *nah* (B, 12).

Fonetskim dijalekatskim elementima Sijarić se služi u prvom redu radi tipizacije likova bihorskog (sandžačkog) kraja. To su evokativna izražajna sredstva koja se najčešće nalaze u upravnom i slobodnom govoru. Međutim, ima ih i u jeziku pisca, pa se čitalac, s pravom, može pitati da li su dijalektizmi upotrijebljeni samo radi kreiranja lokalnog, pokrajinskog ambijenta i izražajnog efekta, ili se jednostavno radi o greškama.

Sijarić je u svoje djelo unio i brojne morfološke i sintaksičke crte zavičajnog, bihorskog / sandžačkog govora, ali ima i onih koje uopće nisu svojstvene ovom govoru. (Nije Sijarić mogao čuti od svojih zemljaka dativ od imenice *Šale* – *Šali*, već samo *Šalu* /B, 84/. Više je nego jasno da je ovo intervercija lektora, koji je to ispravljao po mjeri svoga jezičkog osjećanja.).

Ćamil se služio akuzativom u službi lokativa, jer je to opća karakteristika zetsko-sjениčkih govora: U *san* mu je dolazio čardak (RB, 26). Ponekad uzima lokativ umjesto akuzativa: Na *kapi* mu pao leptir (B, 96).

U Sijarićevom kraju došlo je do poremećaja u upotrebi vokativnih nastavaka. Otuda u njegovom djelu vokativ često ima drugačiji nastavak od onog kojeg propisuje norma. Tako nalazimo od imenice *hajvan* vokativ *hajvanu* (/B, 157/ trebalo bi *hajvane*). Ćamil je u tom svom kraju tako čuo i tako zapisivao.

Nerijetko se Sijarićevi junaci lome kad treba upotrijebiti instrumentalni nastavak nekih imenica, pa nalazimo *-om* gdje bi trebalo *-em*

¹⁶ V. *Bihorski govor*, ZbFF u Prištini, 1966, III, 32.

(*bubnjom* /RB, 63/, *sjajom* /B, 58/), rijetko obrnuto, jer se zajedničke imenice s palatalom na kraju u Sijarićevom kraju upotrebljavaju s oba nastavka (kao u svim progresivnim štokavskim govorima).

Kao u Bihoru, u djelu Ć. Sijarića prisutno je i miješanje nastavka *-ama*, *-ima* u dativu, instrumentalu i lokativu množine nekih imenica (*kopitama* i *kopitima* /RZ, 91, 121, 137; 200, 207.../, *Rožajama* i *Rožajima* /RB, 37.../).

Očekivali smo da će u Sijarićevim djelima dominirati pridjevi određenog vida, jer je tako u njegovom organskom idiomu. Međutim, puno je primjera zavisnih padežnih oblika s nastavcima imeničke promjene. U B i RB dominiraju oblici imeničke promjene (Visoko momče u *učađalu malešnu ćulafu*, u *crnu iskrpljenu mintanu* /RB, 60/), a u RZ i OJ pridjevske (Pa što gledaš *gologa* hadžiju kad si poštena /B, 31/). Oblici imeničke promjene prisutniji su u narodnom pjesništvu, a, odveć je poznato da je Sijarić pisao, a i njegovi junaci govorili, pod snažnim utjecajem narodnog pjesništva.

U limskoj dolini, iz koje je Sijarić, zamjenica *šta* nema genitiva *čega*, već se uzima oblik *šta* s prijedlozima: A vi se svađate i bijete...a *oko šta*...komadića zemlje (B, 23); On ima od *svašta* lijek (B, 15).

Nalazimo ličnu zamjenicu u nominativu uz brojne imenice na *-ica*: Kad muftija proleti avlijom...*oni dvojica* se stope u jedno (RB, 35).

Nisu u velikoj mjeri zastupljeni, ali ih ima, prilozi kojima se Bihorci jedino služe, neke smo već spomenuli: *tuj*, *tuna*, *polakoder*, *odavle*.

Pored standardne riječice *eno*, koju isključivo upotrebljava u svom govoru, Sijarić se za karakterizaciju govora svojih junaka služi i dijalekatskim oblikom *ene*, mada će se i u govoru likova naći oblik *eno*. Koncentracija dijalekatskog oblika je različita; u B ima više oblika *ene* nego *eno* (14 : 10), u ostalim djelima je obrnuto (RB, 1 : 5; KKČL, 14 : 6; RZ, 2 : 1).

Sijarićevi junaci često upotrebljavaju uzvike. Najviše ih ima u B, zato što u Bihoru ljudi više i rječitije govore uzvicima nego običnim riječima. Oni su gotovo uvijek pratilački element njihovog govora. Hali-maću, jenog od najtipičnijih predstavnika Bihora, ne možemo zamisliti da bilo šta kaže a da to ne proprati samo njemu svojstvenim uzvikom *bah*. Njim izražava prijetnju (Sam ćeš se bogami... sve po ušima... no će ti poslije biti kasno. *Bah*. /137/), čuđenje (Bijesna li ždrijepca pod čal-mom, *bah*, *bah*. /61/), sigurnost (Kaplara sam kupio... Kupio sam državu, *bah*. /68/), ironiju (E vala se brine o njemu svojski. Ni majka ga rođena ne bi tako čuvala, *bah*. /71/), zapovijest (Nema tu ni e, ni u, no se ženi. *Bah*. /86/), zadovoljstvo (Blago nama kad te mi imamo. *Bah* /68. 69/), razočaranje (E lažete, *bah*, nema kiše /123/) itd. Interesantno je napomenuti da Sijarić upotrebljava i neke druge uzvike, specifične samo za Sijarićev zavičaj (nijedan ih rječnik nije zabilježio): *ljuk*, *pupade*, *gijululu*,

ujstu, haate, hopa-deh, tara-vara: Ja sam njemu rekla – do uzice. Pa – *ujstu* (B, 57). Značenje nekih uzvika pisac objašnjava u tekstu: I Agan se više ni za jedan točak ne može da uhvati, do samo za sudbinu, a za nju se hvatao kao za svoga spasioca, kličući bolnu seljačku riječ: *Hej, Hate...!* Ta riječ nije značila ništa do čuđenje nekakvom vremenu, kojemu se čudi izgubljeni ostarjeli, ostavljeni..., odazvati se na taj zov neće niko. Ali će kuća grdno odjeknuti – „*Hej, Hate...!*“ (KKČL, 29). U svim djelima, jasno se da vidjeti, pisac uzvike upotrebljava nenametljivo, gotovo uvijek iz stilskih razloga, pa se ne osjećaju kao tendenciozno nakačeni. Uklopljeni su u prirodni tok govora. Inače, Ćamilovi junaci govor često završavaju uzvikom, baš onako kako se govori u Bihoru. Tako jedan lik u *Bihorcima*, pretjerano oduševljen Hadžijinom pojavom, kaže: Nas dvojica...danas ti mi...*eh...*(B,161), gdje uzvik i nedovršen govor (reticencija) dopuštaju brojne sadržaje, koje će čitalac dopuniti na sebi svojstven način.

Ćamilovi likovi često ne prave razliku između prijedloga *zbog* i *radi*, jer te razlike nema ni u njihovom kraju. Prijedlog *zbog* upotrebljavaju u obilježavanju cilja: Došao sam *zbog sina* (RZ, 46); prijedlog *do* upotrebljavaju za označavanje izuzimanja: Ne vidim ništa *do zelen plamen* (RZ, 74); a prijedlog *kod* uz genitiv za označavanje kraja kretanja: Došao *kod tetke*, kod Muratke (RB, 121).

Pisac se služi i arhaičnim konstrukcijama, koje se još uvijek čuvaju u njegovom zavičaju: Nisi ti *za toga* posla (RB, 8). Ili, *Za koza sijeno*, za Rašlje hadžija (B, 10). Arhaičnim se može smatrati i etički dativ: E, pa onda kako si *mi* ti sam (B, 27). Tu je i arhaična konstrukcija: Kroz te „*repove*“ njegovo ime se prvi put čulo (RB, 41). Ćamal upotrebljava i apozitni instrumental, danas vrlo rijedak: Tako je nekada *čobančetom* gledao svoju majku (RB, 66).

U Bihoru se ponekad upotrebljava objekat uz neprijelazne glagole. Takvih primjera ima i kod Sijarića: One mlade...*vire Hadžiju* (B, 51).

Ima i primjera u kojima se posesija izražava lokativom i prijedlogom u, kao u Bihoru: Jede *u momku* srce (RB, 6).

Sijarićevi junaci se majstorski služe transponovanim glagolskim oblicima. U Bihoru se i inače modus upotrebljava umjesto temporalisa, imperativ umjesto perfekta ili nekog drugog glagolskog oblika. Navest ćemo jedan primjer: Vraćao se on iz Turske, pa glad – veli – kroz zemlju Grčku – ništa u usta nema da se turi. I *kradi*. Noću. *Otidi* u groblje, *uzmi* zemlje, pa vako kao i ja (RB, 122).

Rekli smo već da se u zavičaju Ćamila Sijarića govornici prepoznaju i po tome što u svom idiomu imaju stalne uzrečice. Imaju ih i Ćamilovi likovi; upotrebljavaju ih u raznim situacijama: *eh, oh, vala, de*, ali i *ene, bah* i mnoge druge. Onomatopeje su također prisutne, naročito onda kada govornici ne mogu pronaći odgovarajuću riječ: Pa šapću, šap-

ću... pa cijelu noć njih dvoje šapću... pa on sve njoj: *ćuru ću, ćuru ću...*, a ona njemu: *ću, ću* (KKČL, 72); Pa taj Jašar ubio čovjeka: *toh* – iz puške (B, 47); ...nije ti ovo kao kod nas na selu: *trapa, trupa...* svršena molitva (KKČL, 108). Prisutno je i produžavanje vokala, najčešće u vokativu. To je tzv. alonžma: *Šarkooo... koliko to jadan imaš godina* (B,121).

U organskom idiomu Ćamila Sijarića govornici često ponavljaju isti sadržaj. Ovom osobinom krakterizirao je i Ćamil svoje junake. Oni često ponavljaju zakletve u formi anafore: Pominjao je svoju mrtvu majku i mrtvog oca, i njazad prešao na živu rodbinu, dodajući na kraju kao maljem da tuče: *tako mi boga, i tako mi boga, i tako mi boga* (KKČL, 83).

Sijarić objašnjava da je ponavljanje karakteristično u govoru njegovih Bihoraca, Sandžaklija, jer oni hoće da ono što pričaju bude živo, uvjerljivo, plastično; žele da neki pojam pojačaju, da istaknu zvučnost, da se u svijesti sagovornika što duže zadrži.

Vrlo često ponavljaju riječi sa istom sekvencom, ali i cijele rečenice: Ja *mogu* – velim joj – sve što hoću. *Mogu* da zatvorim, *mogu* da izbijem, *mogu* da ubijem (K, 95); *Ti si jedna pametna žena, ti si jedna hanuma, ti si gospođa* (CV, 61); *Da umrem kod one vode, kod one gore, kod one djece* što su mi govorila da sam Alija čivilija (K, 92); *I brigu brinem* šta ću s knjigama (K, 176); ...ne pereš to dijete kao *žena ženska* (MB, 149); ...*gade* li *gadni*; cijelu noć i cijeli dan ja tebe tražim; *jadu* li *jadni* (MB, 256); Sa iste marame hljeb jedemo, a ti od mene *tajiš tajnu, tajite tajnu* vas obojica, – rđe ste međer i ti i učitelj (MB, 294); *Da ti znaš što sam ja nekad bila*: pipni klupko pređe, pipni mene; i ne znaš šta je od to dvoje tvrđe; *što sam ja nekad bila* (KKČL, 94).

Sijarić je veliki broj personifikacija uzimao iz naroda, iz narodne naracije: ...bila je zora bez *cika* (umjesto bez osvita); ...oštro su *lajali* brusevi (RB, 66); ...negdje *zbore* česme (B, 310), ali i poređenja svojstvenih ljudima iz rurarne sredine. Zbog toga su svi koji su se bavili proučavanjem jezika Ćamila Sijarića isticali da je poređenje najčešće i najjednostavnije sredstvo njihovog izražavanja: Bilo je *jutro kao mlado ždrijebe* koje je iz tame istrčalo na brijeg (KKČL, 213); On je na slici kao car, a ona kao *krompir pišmoljak* (NPP, 35).

Sijarićeви junaci, kao, uostalom, i ljudi iz Bihora, vole uveličavati stvari. Neke njihove hiperbole preuzete su iz narodnih pripovjedaka: Šemso bi izmišljao priče i lagao, a njegova majka još bolje od njega – kako su, kada je ona bila mlada, u Koritima rađali toliki krompiri da se na konja tovarilo samo po dva, na dobra konja jedva po tri. Sjekli su ih sjekirama, pa pola krompira, ili manje od pola za večeru, a pola za ručak i pretekne od ručka i od večere (NSIMM, 137).

Samo su Sijarićeви zemljaci imali *štedeća odijela* (NSIMM,185), i samo je njima kadifa mirisala *tužnim uplakanim* mirisom.

Za Sijarićeve književne likove, naročito ako se dobro poznaju, karakteristično je izostavljanje čak i ključnih riječi, ali se i bez njih oni dobro sporazumijevaju: Zove te tvoj – veli Ruška s jedom u glasu (/KKČL, 186/ ne kaže muž ili čovjek).

Može se reći da se Ćamil služio i antropnimima koji imaju regionalno obilježje, dosta neobičnim i gotovo nepoznatim, kao: *Halimača, Derdemez, Durak, Ramuško, Ram-Bulja, Kamber-Kuka, Duljko, Maljuško, Delvuša* itd.¹⁷

Sasvim očekivano, Sijarić se u dobroj mjeri služio leksikom orijentalnog porijekla. Veliki broj ovih leksema jednostavno je preuzeo iz svog zavičaja i njima gradio sopstvenu umjetničku realnost. Kada ih ne bi bilo u Sijarićevu djelima, onda bi nam sredina, likovi i sam pisac bili daleki od životne istine. Orijentalizmima se služio u prvom redu da kolorizira sredinu. Bez obzira na to da li piše o planinsko-seoskoj ili o gradskoj sredini, orijentalizmi su podjednako prisutni. Na jednoj stranici teksta u prosjeku ih ima od 15 do 18, što se smatra visokom zastupljenošću. Navest ćemo samo neke. Tu su lična imena: *Aziz, Behar, Bajro, Dženeta, Elmaz, Husein, Ibrahim, Murat, Muhamed, Mustafa, Rahima, Sulejman, Umihana* i još mnoga druga. Orijentalizmima se Sijarić služi kad stvara prostor po kojem se kreću njegovi junaci. Oni su u *avliji, bašči, čaršiji, dućanu, na džadi, u džamiji, hanu, mutvaku, mejtefu, medresi, mahali, sokaku, tavanu*. Sjede na *ćilimu, za sofrom*, okruženi su *ćitabima i rafovima*, piju *kafu*, jedu *gurabije, halvu, kajganu, pilav i pitu*, naslonjeni na *duvar*, piju *rakiju*. Kunu se u *din*, vjeruju u *Allaha i kija-metski dan*, rađaju *kopilad*, mjere *aršinom i kantarom*, a tu je i *bošča, denjak, fišek, fitilj, kesa i torba*. Tjeraju *inat, nekadri su*, čine *zulume, karaju se, zameću kavge, uzjogunjeni su*, hvata ih *huja* a tjera *belaj*. Izigravaju *age i begove, hodže i hadžije*. Ima ih *bečara, bedela, budala, delija, dušmana, funjara, haduma, hajduka, hajvana, jataka, kalaša i mazluma*. Pozivaju se *bujrumom*, pozdravljaju sa *merhaba*, a *selame* šalju usmeno ili *jazijom*. Ima ih *čobana, dućandžija, nalbantina, skele-džija, terzija*. Znaju za *bez, basmu, kadifu i pamuk*. Različito su obučeni; imaju *ćepepoš, ćurak, čakšire, čarape, čizme, čalme, dimije, džube, džemadane, fermene, fesove, gajtane, jake, jeleke, kolane, kaiše, mintane, marame*, tu su i *silah, šamija, šalvare, talagan, ućkur*; imaju *perćine i zulufe*, ponekad i *ćelenku*. Kuće su od *ćatme*, s rogovima spojenim *pa-jantom i džamovima* u prozorima. Oko kuća *tarabe i kapije*, u *avlijama đubrište, ćesme* ili *bunarevi* sa *santraćom i đermom*, te sve vezano *ću-prijama* liči na *đerdan*. U kućama *rafovi, ćiviluci, sanduci, fenjeri, fitilji, peškiri, dušeci, jastuci, jorgani i čaršafi*. Suđe im je od *bakra*, a tu su i *ćupovi, ćinije, ibrici, kazani, kašike, leđeni, tiganji, testije i tepsije*. Vole

¹⁷ A. Peco, *Lično ime u Sijarićevom romanu Bihorci* (u knjizi: *Pisci i njihov jezik*, Prosveta, Beograd, 1995, 417).

konje pokrivene *hašama*, ukrašene *kuskunima*, *unkašima*, *uzengijama*, *ularima*. Pričaju o *karavanama*, žude za *Ćabom* i *Turskom*, pate za nekim svojim *vaktom*, strahuju od *čume* i *šuge*. *Meraklije* su i od dobrog *soja*, kako sami za sebe kažu.

Iz bihorskog govora Sijarić je u svoje djelo unio puno dijalektizama. iz bihorskog govora. Spomenut ćemo neke: *bilicati* = klatiti noge (B, 205), *bubajica* = glavičasta cvast crnog luk (RB, 64), *grčivrat* = voditi ljubav (B, 48), *gunturać* = zarazna konjska bolest (B, 6), *haluga* = provalija (RB, 107), *krndelj* = pištolj (KKČL, 242) *suđaja* = sudbina (KKČL, 69), *tršutlati* = zadirkivati (B, 178) *zerzulijo* = glupan, malouman (B, 205) itd.

Sijarićevi naratori upotrebljavaju riječi koje potječu iz jezičke arheologije. U savremenom jeziku se rijetko sreću, ali nisu nepoznate savremenim čitaocima. Međutim, ukazuju na to da je Sijarić tragao za najekspresivnijim i najrazličitijim izrazima i da je, služeći se starijom formom, stvarao nove modele izražavanja. Takve riječi su sasvim uobičajene u Čamilovom Bihoru: *bucat* (drveni sud za vino ili vodu /ZPNV, 173/), *varetnjak* (sud iz kojeg se pije mlijeko, varenika /ZPNV, 173/), *goročan* (bestidan, drzak /RB, 118/), *gromulja* (humka, gomila /RB, 113/), *divina* (zadah mesa neke divljači /NSIMM, 135/), *korovaš* (gomila nečega /KKČL, 55/), *kofije* (mjesto između obrva /RB, 5/), *sagast* (onaj koji je skladan, prikladan /RB, 68/), *osontati* (odviti, odmotati, krenuti, poći /RB, 37) i dr.

Pored uobičajenih fraza, čiju strukturu često mijenja (Neka ti s te strane ne duva vjetar ispod samara, nego s te što piješ tu rakiju /KKČL, 179), Sijarić upotrebljava i neke, samo njegovom zavičaju poznate fraze: *Sve u muftijino brašno* (RB, 19); *Zvizni joj, Habibe* (B, 209) itd.

U svoje djelo Sijarić nije mogao navoditi akcente riječi i rečenica, jer to i nije uobičajeno, pa ostajemo zakinuti za ovaj segment koji bi bio veoma interesantan jer je riječ o arhaičnim govorima. Da smo ih imali, mogli smo vidjeti da li je u Sijarićevom kraju došlo do kakvih promjena na ovom planu, s obzirom na snažan utjecaj sredstava javnog komuniciranja. I da više ne duljimo, možemo reći da je Čamil Sijarić od pojave prve zbirke pripovijedaka (*Ram-Bulja*), i prvog romana (*Bihorci*), pa sve do posljednje zbirke pjesama ostao vjeran zatočenik maternjeg jezika. On je lahko i brzo podlegao unutrašnjem zovu svog zavičajnog jezika i jednostavno ga iznosio iz svoje umjetničke radionice, bez naročitog dotjerivanja i brušenja. Zato se Sijarićev jezik doživljava tako kao da sam po sebi teče iz prirodnog i bogatog izvorišta s kojim Sijarić održava kontinuitet svog pjevanja. Sijarić je jezikom stvorio naročitu atmosferu, živu sliku, konkretnu sredinu, realne okvire u kojima se nešto događa. Jezikom je otkrio tanahne slojeve skrivenih dubina bihorskih duša i dopro do onih koji znaju i osjećaju jasan poetski govor. Sijarićevo

pisanje je „s bojom i zvukom koji se neprestano preobličavaju, kao široko rasprostrto ćilimsko pletivo u kome ljudi sami sebe, i prste i oči i glas, upliću. Podloga je tog umijeća balkanska, ali u toj podlozi je šara, arabeska, ornament sa istoka. Jedno s drugim je uvijek do u srž stopljeno i kao lirski treptaj i kao epsko prostranstvo“.¹⁸ Sijarićev jezik nije samo onaj kojim se komunicira, i nije samo sistem kombinacija za saopćavanje tačne poruke, već kvalitetna cjelina koja je u stanju da iskaže svu onu rasplinutu sadržinu značenja, a da pri tome pojača i asocira puno osjećanja. On se jezikom prosto poigravao. Produžavao je usmenu tradiciju i utirao put modernom izrazu. Sva njegova djela su satkana od Sijarićevog jezičkog obrasca u kome su, ipak, dominantne osobine standardnog jezika, ali, vidjeli smo, ima i dijalekatskih jezičkih elemenata, primarno prisutnih u jeziku likova. Sijarić ih je vjerno prenosio. Dijalekatske jezičke crte pokazuju koliko je Sijarić imao istančano i prefinjeno jezičko osjećanje; sve ih je iskoristio kao stilsku komponentu u vajanju svojih junaka. Pokazalo se da su oni predstavnici raskošnog i sočnog sandžačkog govora, a Sijarić usplamtjeli filigran bosanskoga jezika. O tome je Lale Novičin Brković u tekstu *Čarobnjak pripovijedanja* veoma lijepo rekao: „Ćamil je zaista istinski čarobnjak pripovijedanja, najbistriji izvor ljepote riječi, koje vječno ostaju svježije, pitke i sočne iako (ili baš zbog toga) su presvučene patinom zaborava, ili se na njih navukla memla zbog preduge zapostavljenosti do zaborava dovedene. I, eto još jedne značajne Ćamilove zasluge za kulturu bošnjačkog naroda – oživio je taj jezik, otrgnuo ga iz žvala zaborava, vratio ga vremenu i ljudima kojima pripada, da ne bi, zaboravljajući sopstveni jezik, postali nemošti. Ćamil je dokazao da se tim, zaboravu otrgnutim, svježim i sočnim jezikom toliko uspješno i vjerodostojno iskazuje misao i nataloženo iskustvo savremene evropske misli.“

Možemo zaključiti da je Sijarić romantičarski vezan za svoj narod i njegov govor, da se u svom stvaralaštvu služio velikim brojem jezičkih crta karakterističan za njihov, odnosno svoj govor, međutim, moramo posebno naglasiti, njegov govor ne smijemo tumačiti kao narodski, jer je jezik svog kraja i naroda Sijarić uzdigao na jedan viši nivo, pa ga u tom smislu treba slijediti. On, prije svega, melodičnim, ritmičnim i dinamičnim rečenicama, bogatom leksikom, raznovrsnim sintaksičkim rečeničnim modelima, a najviše dubinom poetskog iskaza, priča o vječnim temama; trajanju i prolaznosti, čovjekovoj nemoći, svijetu ljepote i čuda, borbi dobra i zla itd.

Rad ćemo završiti riječima Ćamila Sijarića: „Mislim da sam pismen čovjek, mada se nijesam služio pravopisom, ni bilo kakvim rječnikom... Ja sam prenosilac sočnog jezika zetsko-sjениčkog (južnosandžač-

¹⁸ M. Begić, *Sijarićevo umijeće*, Život, XXI/1972, 1-2, 3-14.

kog). To je izuzetno razvijen jezik, s akcentom kojim se karakteriše sarajevska sredina. Jezik ovoga kraja mora odjeknuti jer je bogat i to za slušuje.“¹⁹

Literatura

1. A. Peco, *Lično ime u Sijarićevom romanu Bihorci* (u knjizi: *Pisci i njihov jezik*, Prosveta, Beograd, 1995, 417)
2. *Bihorski govor* ZbFF u Prištini, Sv.IV, 1967, 1–41 i *Novopazar-sko-sjeničkim govorima*, SDZb, knj. XVI, Beograd, 1966, 1–179;
3. D. Barjaktarević, *Bihorski govor*, ZbFF u Prištini, 1966, III, 49.
4. D. Đuričković, *Razgovor sa Đ. Sijarićem*; Kritičari o djelu Ćamila Sijarića, ANUBiH, Odjeljenje za književnost i umjetnost, knj. 8, Sarajevo, 1986, 321.
5. Hasnija Muratagić-Tuna, *Tamo gdje se teško živi – lijepo se govori*, Intervju, objavljen u knjizi *Ćamil gora razgovora*, Pljevlja, 2001, 173.
6. *Jezik i stil Ćamila Sijarića*, DAMAD, N. Pazar i Filološki fakultet, Priština, 1993.
7. Lj. Rajković, *Književni razgovori*, Zaječar, 1991, 21 (intervju)
8. M. Alečković, *Večita ruža iz Sahare* (u knjizi: *Ćamil gora razgovora*, Pljevlja, 2001, 136)
9. M. Begić, *Sijarićevo umijeće*, Život, XXI/1972, 1–2, 3–14.
10. N. Kovač, *Ćamil Sijarić – pisac opsjednut pričom* (u knjizi: *Ćamil gora razgovora*, 139)
11. N. Kovač, *Ćamil Sijarić – pisac opsjednut pričom* (u knjizi: *Ćamil gora razgovora*, 139)
12. Peco, *Lično ime u Sijarićevom romanu Bihorci* (u knjizi: *Pisci i njihov jezik*, Prosveta, Beograd, 1995, 417)
13. Radovan Vučković, *Izabrana djelia I-X*, „Veselin Masleša”, Sarajevo, 1981.
14. *Rečnik srpskohrvatskog jezika* 1–6, Novi Sad – Zagreb, 1967–1976.
15. *Rečnik srpskohrvatskog jezika* 1–6, Novi Sad – Zagreb, 1967–1976.
16. V. Ć. Sijarić, *Prodrijeti u san ljudski*, Kritičari o djelu Ćamila Sijarića, ANUBiH, Odjeljenje za književnost i umjetnost, knj. 8, Sarajevo, 1986, 312.
17. V. R. Bošković, *Odabrani članci i rasprave*, CANU, Titograd, 1978, 9.
18. Ž. Đurović, *Rječiti narator*, (u knjizi: *Ćamil gora razgovora*, 147)

¹⁹ Hasnija Muratagić-Tuna, *Tamo gdje se teško živi – lijepo se govori*, Intervju, objavljen u knjizi *Ćamil gora razgovora*, Pljevlja, 2001, 173.

HOMELAND LANGUAGE IN THE LITERARY BODY OF WORK OF ĆAMIL SIJARIĆ

Resume:

Our literature offers many works of art that use social background for their basis. One says about Ćamil Sijarić that he is a writer of Bihar (Sandžak), which is a natural statement because it is normal that an artist, having lived in a certain place for a certain period of time, uses all elements of their material and spiritual culture, and they serve as an artistic potential he embodies into his work. One of the most important potential, in this case, is the language. Having borrowed it from a folklore-rich environment, Sijarić planted it into his artistic expression, for he was able to establish a specific relationship between the language of his homeland and the standard language, but at the same time stay of traps of localisms. He managed to pour a large number of linguistic features of his homeland language into his work, mostly to distinguish the speech of his numerous characters.

Key words: Ćamil Sijarić, homeland language (of Bihar/Sandžki / Zeta-South Sandžak), dialectisms (phonetic, morphologic, syntactic, lexic).